

16.57x23.88	1/2	עמוד 24	77	עֵתוֹן	31/12/2024	92870547-2
צינונות ביקשה להקים מדינת לאום? - מאת דימיטרי שומסקי - 25910						

יוסי ברנע

מודלים שונים למדינת היהודים

דימיטרי שומסקי: האם הציונות ביקשה להקים מדינת לאום, מאגנס 2024, 293 עמ'

נולד ובאוסטריה ההאבסבורגית השכנה שבה גילה עניין מיוחד. וכאן מגיע שומסקי למהות המדינה, מדינת הלאומים כפי שהיא באה לידי ביטוי בכתיבתו של פינסקר כאשר "מחויבותו לאוטו־אמנסיפציה ולמודל האזרחות הרב־לאומית היתה אפשרית רק במדינה שמפרידה בין לאומיות פרטיקולרית לריבונות שלטונית אזרחית. על רקע זה אבקש להסביר את תפיסתו התת־מדינתית ביחס לזיקתה המדינית־משפטית של הטריטוריה היהודית המיוערת" (עמ' 12). לכך יש להוסיף את צידודו של פינסקר בהגירה יהודית מאז 1881 – "השוני המרכזי בספר (אוטו־אמנסיפציה) בהשוואה לכל מה שפרסם עד צאתו לאור באוגוסט 1882 הוא ההכרה בצורך לייסד ליהודים מולדת לאומית טריטוריאלית, חבל ארץ שבו יהיו רוב מספרי וייהנו משלטון עצמי מדיני...". פינסקר הכיר בכירור בכך שתפיסת האמנסיפציה האזרחית של היהודים פשטה את הרגל: כינון מולדת יתקן את מצבם של היהודים ו"אכן לפי אוטו־אמנסיפציה [...] 'הארץ משלנו' לא תבוא במקום הגלות', אלא תסלול את הדרך לכפל אופציות של הקיום היהודי החופשי בעולם המודרני, הן במולדתם הטריטוריאלית החדשה והן בארצות מולדתם הישנות: היהודי בארץ מולדתו איננו בן הארץ ואיננו גם בן ארץ נוכרייה. הוא זר במובן היותר שלם, במידה שאין למעלה הימנה" (עמ' 40). לדעת פינסקר מולדת היהודים תקלוט את עורף היהודים החיים בארצות השונות כפרולטריום מה שיגרום ל"תמורה חיונית במעמדם החברתי של הנשאים אשר יזכו מעתה לשוויון זכויות ממשי" (עמ' 41).

ההוגה השני שבו עוסק שומסקי הוא הרצל. לטענתו, במושג מדינה לא התכוון הרצל למדינת לאום עצמאית אלא חשב על – במובן של תקופתו בממלכה האוסטרו־הונגרית – "מחוז טריטוריאלית אוטונומי במסגרת אימפריאלית קיימת" (עמ' 12, וגם בעמ' 78). באלטנוילד מוצא שומסקי תוכנית פעולה שמציגה שינוי פרגדיגמתי ל"מדינת היהודים". כמו כן הוא גורס שהרצל היה "ציוני תרבותי" לא פחות מאחד העם (עמ' 57), אלא שחזונו היה שונה מזה של האחרון. הוא הבחין בין השתלכות יהודים חברתית כלכלית ומדינית באירופה, שלדעתו נכשלה, בעוד שההשתלכות התרבותית לשונית בה העניקה ליהודים אמנסיפציה אזרחית: "הוא ראה בשפות ההשכלה והנאורות האירופאיות (כמי) שסללו את דרכם של היהודים לעולם התרבותי המודרני" (עמ' 59), ומכאן הצורך להיגמל מלשונות הגטו ולהמיר את היידיש בגרמנית. אחד העם חלק עליו באשר לתפיסת היסודות הגרמניים והצרפתיים על חשבון התרבות היהודית, השפה והתרבות העברית שנרחקות לקרן זוית (עמ' 69).

דימיטרי שומסקי הוא ראש המכון להיסטוריה באוניברסיטה העברית בירושלים. מושאי מחקרו הם ההיסטוריה האינטלקטואלית התרבותית והפוליטית של הציונות, הלאומיות המודרנית ויהודי מרכז ומזרח אירופה. תמצית התיזה בספרו החדש של שומסקי האם הציונות ביקשה להקים מדינת לאום הוא החזון שעמד בפני הוגים ציונים, בהתייחסו במיוחד לפינסקר, אחד העם, הרצל, ז'בוטינסקי וכן גוריון או שהחזון הוא מדינת הלאומים ולא מדינת הלאום, כמרכיב בתוך אימפריה רב־לאומית (או מולטי־אתנית) פדראלית שוויונית, או ארץ ישראל כדו־לאומית.

ליחס להוגים הללו צירוד במדינת הלאום לדעתו הוא כשל מתודולוגי: "בראש ובראשונה זהו כשל האנכרוניזם, השלכת המאוחר על המוקדם...; הבעיה השנייה היא שהמתודולוגיה הדטרמיניסטית של מדינת הלאום נוטה לבודד בעבר התודעתי של התנועה הציונית מרכיבים שמצטיירים כמטרימי מדינת ישראל המוכרת לנו... הבעיה השלישית היא שדרך המשקפיים הרטרופקטיביים של מדינת הלאום נעקרים פרקים בתולדות הרעיון הציוני מן ההקשר ההיסטורי הרחב של תולדות התנועות הלאומיות הלא יהודיות שבשכנות להן התפתחה הציונות" (עמ' 9).

שומסקי גורס כי הנטייה להתבונן בתולדות הרעיון הציוני בהצמדות טלאולוגית לדגם מדינת הלאום כמהותן הפוליטית של שאיפות הציונות עוקרת את אבני היסוד של הלאומיות היהודית המדינית – אוטו־אמנסיפציה! לפינסקר ומדינת היהודים ואלטנוילנד להרצל מהקשרן ההיסטורי. [...] ומציע לקרוא שוב בכתיבהם תוך הקפדה על "אותו מהלך זהיר של ר־ה־קונטקסטואליזציה של מחשבתם וכתיבתם בסוגיות פוליטיות בתוך ההקשר המדיני ההיסטורי בן זמנו. זאת מתוך התייחסות מתמדת לתוצאות בירורו המחודש של תכני הלאומיות הפינסקרית וההרצליאנית, שאיתם מתכתבת הגותו הפוליטית של אחד העם באופן מובהק" (עמ' 97).

נוסף על כך עומד שומסקי על חשיבות סוגיית ההמשכיות והשינוי בין המחשבה הפוליטית הציונית לפני מלחמת העולם הראשונה והתמוטטות שלוש האימפריות הרב־לאומיות של מפנה המאות ואחריהן. ההוגה הציוני הראשון שבו הוא עוסק הוא פינסקר, הנחשב בהיסטוריוגרפיה כראשון ממנסחי עקרון ההגדרה העצמית הטריטוריאלית בלאומיות היהודית. שומסקי גורס שפינסקר פיתח לראשונה בתולדות הלאומיות היהודית המודרנית תפיסה רב־לאומית של אזרחות מתוך התבוננות מעמיקה במצב העניינים האתני לאומי ברוסיה הצארית שבה

16.29x23.67	2/2	עמוד 25	77	עֵתוֹן	31/12/2024	92870548-3
ציונות ביקשה להקים מדינת לאום? - מאת דימיטרי שומסקי - 25910						

רחבה. את המדינה "כישות משפטית מדינית שיש לה מונופול מוסכם על השימוש בכוח לשם הבטחת שלום האזרחים, דמיין ז'בוטינסקי כחידה על לאומית המנהלת את חיי מעין-אזרחיה הקולקטיביים (הלאומיים) ומפקחת עליהם. הקיבוצים הלאומיים שבה הם ישויות אורגניות המסדירות באופן אוטונומי את חיי חבריהן בכל התחומים הרלוונטיים לטיפול זהויותיהן הלאומיות הפרטיקולריות, אך כלפי חוץ משתפות פעולה למטרת ניהולו של מרחב מדיני משותף" (עמ' 134).

מפליא מעט כי שומסקי מוצא בתפיסתו של ז'בוטינסקי "שילוב נדיר של שוויון אינדיבידואלי כמעט מלא... ושל זכויות קולקטיביות בדמות האוטונומיה של 'המילת' היהודי... שלא הסתכמו רק בתחום הפולחן הדתי" (עמ' 147), זאת באשר המילת נתפס כ"אומה" (שם), בעוד שהיה בגדר קהילה דתית או עדה דתית ולא לאום, ולבטח לא אינקלוסיבי.

הבנתו של שומסקי את ז'בוטינסקי באמצעות הפריזמה של מדינת לאום אינה הקושי היחיד בקריאתו, ויש להוסיף לכך שיבושי תרגום. כך למשל במאמרו של ז'בוטינסקי "על ארץ ישראל הדו-לאומית" גורס התרגום: "רוצים אנו רוב יהודי, רוב שולט", בעוד ששומסקי גורס כי התרגום הנכון היה צריך להיות "רוב הדומיננטי בנוכחותו" (עמ' 163).

שומסקי מצביע על קושי נוסף העומד בקריאת ספרו האחרון של ז'בוטינסקי: חזית המלחמה של עם ישראל - מתייחס לקטע המהותי ביותר במתווה החוקתי שצוטט, ובו הציג ז'בוטינסקי את שני הגופים הלאומיים האוטונומיים של היהודים והערכים כמוסדות השלטון העצמי הלאומי המכונים את ההווה האזרחית של המדינה. בתרגום העברי נקראים הגופים הללו "הקיבוץ הלאומי היהודי והקיבוץ הערבי".

אין זה אלא משום שהמתרגם התקשה להכיל - ואולי גם לעכל - את העובדה שאיש המדינה היהודית ז'בוטינסקי אכן השתמש במושגים קולקטיביים שוויוניים ביחס ל-JEWISH ו-ARAB ETHNO גם community גם יחד (קהילה אתנית יהודית וקהילה אתנית ערבית).

זאת ועוד, כנגד הגורסים שז'בוטינסקי צידד (למשל רפאלה בילסקי בן חור) במדינה חד-לאומית יהודית שבה יהיה שוויון זכויות מלא - טוען שומסקי ובצדק כי "משטר המדינה היהודית לאחר השגת הרוב היהודי בה מצטייר בכירור כדמוקרטיה הסדרית (קונסוציונלית) בהתייחסו מפורשות בספרו לדוגמאות של קנדה ובלגיה" (הערה מס' 109, עמ' 163).

אחתום את הקישור בין הארץ לבין הקשר לתפוצות אצל ז'בוטינסקי בציטוט ממאמרו על ארץ ישראל הדו-לאומית, שבו ציין ז'בוטינסקי כי "אנו חושבים לחובת הכבוד והצדק לתבוע למיעוט הערבי שלעתיד לבוא בארץ ישראל היהודית שלעתיד לבוא את כל מה שאנו תובעים בשביל המיעוט היהודי בארצות הפורה" (עמ' 170).

שומסקי מבהיר שלב לבו של המהלך התרבותי של הרצל הוא "מסגור המולדת הישנה בתוך מולדת חדשה, הבניית הבית הישן אל תוך בית חדש... (באשר לדירו) השפה היא מולדת המחשבות היקרה" (עמ' 59). עוד הוא מציין ביחס לאלטנווילד: "מצד אחד ברור שארץ ישראל, שאליה באו בינתיים המוני יהודים, היא מוקד הסיפור, אולם לא פחות מכך ברור מצד שני שאירופה היא המולדת התרבותית של הקהילייה הציונית בארץ שאין ניכרים לעין סימני ההינתקות ממנה בנוסח מן הגלות לציון. אדרבה - ציון באלטנווילד מתברר איננה בבחינת קטגוריה ארצית בלבד אלא לאמיתו של דבר קטגוריה אקסטרטוריאלי משהו, המכוונת לא לארץ ישראל לכה אלא בראש ובראשונה למסלול של מסע מתמיד בין היבשת האירופאית לארץ ישראל" (עמ' 83).

אחד העם, שצידד בהיותה של ארץ ישראל מרכז רוחני, צידד בדגם של "כפל בתים לאומיים" (עמ' 94), כלומר על שני הצדדים היהודי והלא יהודי בארץ החולקים מרחב מדיני משותף

למצוא דרך שתאפשר לשניהם "לחיות איש כחפצו והרגלו, לברוא להם חיים חברתיים לפי רוחם, להתחבר יחד במקום שחיבורם יפה לשניהם, ולהתפרד איש לדרכו ולרוחו, במקום שהפירוד יותר יפה להם" ("אחד העם: החטא ועונשו" (שומסקי, עמ' 109).

ההתייחסות לשלושת ההוגים מסתכמת בפסקה הבאה: "כמו פינסקר באוטואמניפיציה; והרצל באלטנווילד... גם אחד העם תפס את הישות הלאומית היהודית העתידית בארץ ישראל כמדינה בתוך מדינה, ארץ אוטונומית במסגרת אימפריאלית קיימת" (עמ' 119).

זו נקודה טובה לעבור ממנה אל הגותו של ז'בוטינסקי (תקצר היריעה מלעסוק בו של דוד בן גוריון) הנתפס כמקסימליסט ציוני בעל תפיסה ציונית מדינית ואף צבאית, שמטרתה יצירת המדינה היהודית. ביחס להגותו מעיר שומסקי כי חלק ממאמריו לא היה נגיש או שלא תורגם מרוסית. ז'בוטינסקי היה פעיל בניסוח תוכנית הלנסיגפרוס (1906) שניסחו ציוני רוסיה, תוכנית שלצד מחויבותה ל"עבודת ארץ ישראל" הציגה את הדרישות הפוליטיות מן הממשלה הרוסית לאוטונומיה לאומית אקסטרטוריאלי של יהודי רוסיה במסגרת מדינה רב-לאומית דמוקרטית (עמ' 129) - נקודת המפתח לעמידה על תפיסתו הדו-לאומית פדרלית של ז'בוטינסקי שדגל באותו מודל שבו דגלו ההוגים שקדמו לו. שומסקי חוזר פעמים אחדות בספרו על הטענה כי "ז'בוטינסקי למרות חיובו המובהק את הריכוז הטריטוריאלי של האומות, ראה את האידיאל המדיני הטבעי דווקא במדינה רב-לאומית רחבה שבה יתחברו יחד כמה אומות טריטוריאליות או במילים אחרות: בפרדציה" (עמ' 136). בנקודה זו יש להבחין בין כמה מושגי מפתח, באשר יש אבחנה בין לאום או אומה לבין מחוז ומדינה. לדעת ז'בוטינסקי "המדינה היא מעין מכשיר על מתאם בין לאומים שונים שכל אחד מהם יישב או ישאף לשבת במולדתו הארצית שתהיה חלק ממסגרת מדינית

